

Les Galeries Laietanes (1915-1958). Fragments per una trajectòria

Mariàngels Fondevila

mariangels.fondevila@museunacional.cat

Conservadora, Art Modern i Contemporani / Curator, Modern & Contemporary Art

Recepció: 10/1/2018; Acceptació: 25/4/2018; Publicació: 12/7/2018

Resum

Les Galeries Laietanes (Gran Via 613, Barcelona) van ser un dels espais culturals més versàtils i populars de la Barcelona de la primera meitat del segle XX. També un dels engranatges del sistema de l'art del segle XX, preludi de les col·leccions del Museu Nacional d'Art. L'article traça un recorregut panoràmic i sintètic de les seves activitats des de la seva posada en marxa el 1915 per Santiago Segura, mort el 1918, fins a la seva clausura, el 1958.

Paraules clau: Galeries Laietanes, espais culturals de Barcelona, MNAC, Santiago Segura

Resum: Las Galeries Laietanes (1915-1958). *Fragments de una trayectoria*

Las Galeries Laietanes (Gran Via 613, Barcelona) fueron uno de los espacios culturales más versátiles y populares de la Barcelona de la primera mitad del siglo XX. También fueron uno de los engranajes del sistema del arte de este siglo, preludio de las colecciones del Museo Nacional d'Art. El presente estudio traza un recorrido panorámico y sintético de sus actividades desde su puesta en marcha en 1915 por Santiago Segura, fallecido en 1918, hasta su clausura en 1958.

Palabras clave: Galeries Laietanes, espacios culturales de Barcelona, MNAC, Santiago Segura.

Abstract: *The Galeries Laietanes (1915-1958). Fragments of a trajectory*

The Galeries Laietanes (Gran Via 613, Barcelona) were one of the most versatile and popular cultural areas of Barcelona in the first half of the 20th century. They were also one of the cogs in the art system of this century, a prelude to the collections of the Museu Nacional d'Art. This study traces a panoramic and synthetic tour of their activities from their launch in 1915 by Santiago Segura, who died in 1918, until their closure in 1958.

Keywords: Galeries Laietanes, cultural areas of Barcelona, MNAC, Santiago Segura.

Introducció

Fig. 1. Pablo Gargallo, *Retrat del marxant Santiago Segura*, 1917. MNAC 010973

Més enllà dels canals oficials, la vida cultural barcelonina del segle XX va discórrer en uns espais que catalitzen les inquietuds d'un col·lectiu que mou els fils de l'art i es corretja de transmissió del mercat de l'art i de les seves oscil·lacions, com les Galeries Laietanes. Ens proposem ressenyar alguns dels episodis que hi van tenir lloc d'ençà que fou dirigida per Santiago Segura (1879-1918), el 1915, fins als anys de la postguerra, moment que esdevé una escaleta de la represa cultural. Un arc cronològic que mereixeria una anàlisi més aprofundida. Partim de la base que un contínuum el travessa: l'anhel de modernització sota la màscara de la tradició i la transversalitat, d'una banda, i el caire idiosincràtic, de l'altra, com se'n deriva del nom amb què fou batejat aquest espai, Laietanes. Un nom que sintonitza amb altres empreses coetànies (citem per cas la col·lecció editorial Minerva, la fàbrica de perfums Myrurgia, la sala d'exposicions Athenea de Girona o la revista cultural vilanovina *Themis*) que recorden la força d'un projecte global inserit en la descoberta de la Mediterrània, símbol d'aquella Catalunya entroncada amb l'antiguitat que els Noucentistes reivindicaven. No cal dir que el seu popular celler, amb pintures de tema bàquic de Xavier Nogués (1873–1941), va ser un punt de trobada lúdic entre pintors, escriptors, crítics i agents de l'art que forma part de l'intangibles.

Plataforma de les arts aplicades

En primer lloc i abans d'entrar en matèria cal referir-se al seu fundador: l'emprenedor Santiago Segura, qualificat pel seu protegit, Joan Salvat-Papasseit (1894-1924) com un veritable home d'acció: «un jove extraordinari que no va escriure cap llibre, ni va fer cap poema, ni va pintar cap tela».¹ Jaume Vidal i Oliveras ha reivindicat el seu intent de normalitzar la vida artística, de promoure un gust i crear un públic en la Barcelona de la primera i segona dècada de segle.² Després de fundar el Faianç Català, el 1915 va posar en marxa les Galeries Laietanes, l'establiment de dimensions més grans de la Barcelona de l'època dedicat a l'art antic i modern, amb un celler al seu soterrani que fou un cenacle d'artistes a l'època del Noucentisme. Un celler decorat, com es sabut, amb pintures murals al sec de Xavier Nogués amb borratgets i llegendes, bona part de les quals

¹ *Un enemic del poble*, Barcelona, octubre 1918.

² Vidal 1999 i 2013. La vídua de Segura, Maria Cladellas, va donar l'arxiu al Museu d'Art de Sabadell.

són actualment al Museu Nacional.³ Aquestes pintures van ser arrencades amb la tècnica italiana del *strappo* per l'equip de Josep Gudiol (composat pels restauradors Ramon Gudiol i Andreu Asturiol, de qui vàrem conèixer el seu testimoni), venudes a la Sala Parés el 1947 i adquirides, poc després, amb destinació al Museu. Afortunadament, com recordava Cristina Mendoza (1984), no es compleixen les prediccions de Romà Jori o Francesc Pujols quan es lamentaven que un conjunt tan extraordinari hagués de tenir un futur tan efímer. Les fotografies d'època de Francesc Serra⁴ documenten aquest conjunt *in situ* que exemplifica la recuperació de les arts aplicades del discurs noucentista que fusiona el vell i el nou, coincidint amb el descobriment i la internacionalització de la pintura romànica, la vindicació del magisteri dels primitius italians i les darreres alenades de la influència de William Morris. Les pintures del celler són sincròniques, així mateix, a les pintures d'iconografia arcàdica de Joaquim Torres-Garcia (1874-1949) del Palau de la Generalitat de Catalunya (arrencades del mur pel mateix Gudiol), qui al seu torn ja havia posat de manifest la seva vocació de muralista en d'altres encàrrecs de fortuna adversa i havia creat l'Escola de Decoració a Sarrià. Pintures coetànies, entre d'altres, a les pintures al fresc de Manuel Cano (1891-1959) i a les del mateix Nogués i Manuel Humbert (1890-1975), no conservades, a la Basílica, un altre establiment dedicat a la venda d'antiguitats de Segura. Salutades per la revista *Vell i Nou*⁵ com l'obra mestra de Nogués, van ser el punt de partida d'altres encàrrecs. Així doncs, el 1917, Lluís Plandiura, ànima i mecenes dels artistes de les Laietanes, va confiar-li les pintures del saló de la seva casa del carrer de la Ribera on encara es preserven zelosament. En aquest conjunt pictòric, realitzat amb l'ajut de Teresa Lostau, Nogués va recrear cançons populars (*Blancafors, La dama d'Aragó, El bon mariner, El bon Caçador*) indrets associats a la genealogia de la família Plandiura, amb ornaments classicitzants. Res a veure amb l'humorisme caricaturesc de les pintures del Cellar. El Cellar de les Laietanes fou, així mateix, un laboratori d'assaig i promoció d'altres oficis com és el cas de la ceràmica pintada per Josep Aragay (1889-1973),⁶ Humbert i pel mateix Nogués. En aquest sentit cal recordar que Santiago Segura procedia d'una nissaga

³ Conjunt integrat per 38 fragments que recull la quasi totalitat de la decoració mural (MNAC 42404-CJT. Fons FP Xavier Nogués). Altres fragments són a col·leccions privades i al Vinseum (Museu de les Cultures del Vi) de Vilafranca del Penedès.

⁴ Vegeu MNAC. Francesc Serra. Àlbum de fotografies d'obres executades per Xavier Nogués. 6. Decoració del celler de les Galeries Laietanes.

⁵ Jori, R. fa constar la influència de Luis Faradó, traductor de *Rabelais*, en les inscripcions extretes de textos antics. També van intevenir en la redacció de les llegendes Francesc Pujols i Ramon Raventós. Consulteu «Les pintures murals», *Vell i Nou*, Barcelona, n. 34, octubre 1916, p. 216-221; «Les caves: decoracions d'en Nogués», *Vell i Nou*, Barcelona, núm. 39, 15/12/1916, p. 312-314. El 1917, i segons consta a l'anunci publicat 1/7/1917 a *Vell i Nou*, el celler es reformà i decorà de nou per Xavier Nogués.

⁶ El 1924, Aragay va exposar la seva pintura *Les vacances* que va rebre crítiques hostils, extrem que el van dur a abandonar la ciutat i establir-se a Breda (Castanyer 2012:139).

de ceramistes i terrissers i s'havia format amb el seu oncle, Marià Burguès (1851-1932). A l'aiguera del celler, com recordava Romà Jori,⁷ hi havia les rajoles decorades per Nogués i cuites al forn pel mestre de ceràmica de l'Escola Superior dels Bells Oficis, Francesc Quer (1858-1953), seguint la tradició de les rajoles d'oficis populars catalanes, i punt de partida de les decoracions ceràmiques de Nogués de les pastisseries Riera el 1922, Can Culleretes el 1923 o el fris ceràmic de la Cooperativa Agrícola del Pinell del Brai, per encàrrec de l'arquitecte César Martinell. Així mateix, Santiago Segura, va encarregar la sèrie de vasos de vidre esmaltats de Ricard Crespo a partir dels motius de la carta de vins del celler dibuixada per Xavier Nogués que, poc després, va cristal·litzar en unes creacions fetes conjuntament que formen part de la història artística del vidre català modern (Vidal 2011 i Vidal 2000:6-12). No s'ha insistit prou en la tasca de promoció, encomiable, de les arts aplicades de les Laietanes especialment en temps de repressió cultural quan la dictadura de Primo de Rivera va desmantellar l'Escola Superior dels Bells Oficis de la Mancomunitat. Els seus alumnes van tenir un aparador d'excepció a les Laietanes abans de l'Exposició Internacional d'Arts Decoratives celebrada a París el 1925, la més important exposició dedicada a l'art de l'embelliment de la vida, on va triomfar l'anomenat art déco. Francesc Quer, Amèrica Cardunets (1900-1989) i les germanes Núria i Euda Solé, que Josep Junoy (1860-1917) qualificava com "les fades del vidre", hi exposaven les fornades fetes al cap de l'any que, després, donarien a conèixer a l'exposició de París. Josep Maria Gol (1897-1976), alumne avantatjat de l'Escola Superior i anomenat com "el dimoni de les arts del foc", hi va

Fig. 2. Josep Maria Gol, *Copa*, anys vint. MNAC 207069

exposar en tandes successives abans del seu èxit apoteòsic a París (fig. 2); com, també, el vidrier Joan Sala (1895-?) o el tàndem Crespo i Nogués. Ramon Sunyer va exposar-hi prop de 90 joies, tant de caire civil com religiós, fruit del seu vincle amb l'entitat els Amics de l'Art Litúrgic. I, més tard, es van veure a les Galeries Saint Dominique a París el 1925, com també, les joies del pintor Jaume Mercadé (1887- 1967), vinculat a l'Escola Superior dels Bells Oficis arran de la seva exposició a les Laietanes el 1917. Les Laietanes eren, així mateix, una alternativa a espais desapareguts, com la sala Athenea que havia fomentat l'activitat cultural en terres gironines. Així doncs, van aixoplugar l'Exposició d'artistes

gironins el 1918 (fig.3), sota la direcció de l'arquitecte i promotor de les arts aplicades Rafel Masó (1880-1935), qui va tenir cura de presentar obres d'aquests artistes a la capital francesa amb motiu de l'esmentada exposició de 1925. I va ser l'espai de consagració d'un jove escultor que hi exposava pòstumament, Fidel Aguilar (1894-1917).

⁷ *Vell i Nou*, Barcelona, n. 30, 15/12/1916, p. 312-314.

Fig. 3. Catàleg Exposició Artistes Gironins (1918). MNAC. Secció petits catàlegs.

Les exposicions de vidre i ceràmica moderna, s'alternaven amb mostres sobre vidre antic així com de ceràmica popular catalana, de Talavera o pots d'apotecari. No cal dir que tota aquesta activitat expositiva comptava amb un suport mediàtic: Josep M. Junoy, Feliu Elias (1878-1948), Josep Llorens Artigas (1892-1980), Joaquim Folch i Torres o Romà Jori publicaven ressenyes, sovint apologètiques, des de diferents plataformes editorials vinculades a les Laietanes, aspecte que el curt espai de què disposem impedeix analitzar.⁸ Els anuncis, notes de premsa així com els petits catàlegs que es van publicar, conservats en part a la Biblioteca del MNAC, permeten traçar una cartografia de la vida artística de les Galeries

Laietanes (Fontbona 2002), sense oblidar la revista *Vell i Nou*, òrgan oficial i arxiu d'aquest espai, el consell de redacció del qual era a les Laietanes.

Aparador de l'art viu.

Les Galeries Laietanes, com afirma Jaume Vidal, són una fàbrica d'exposicions i la demanda era tan aclaparadora que la secció d'art modern es va ampliar. Feien de contrapès a les pulsions més conservadores de la sala Parés que passava per hores baixes «el tortell ja s'havia deslligat de la pintura» (Renart 1995) i a les propostes rupturistes de Josep Dalmau, la galeria del qual era un focus d'avantguarda internacional amb les seves llegendàries exposicions dedicades al cubisme, Picabia, Miró o Dalí. Pels establiments de Santiago Segura (tant al Faiança Català com a les Galeries Laietanes) van desfilars des d'artistes consagrats, com ara Ramon Casas fins a altres que van conèixer una sòlida notorietat a partir de les exposicions que hi van fer en bona part orquestrades per Miquel Utrillo. Una de les més sonades va ser l'exposició de Joaquim Sunyer (1872-1956) al Faiança Català l'any 1911. Una exposició que va suscitar el famós article del poeta Joan Maragall ennaltint la catalanitat de *Pastoral* (Sunyer 1999:178) i, com anècdota, l'agressió d'una de les obres exposades *Maternitat*; sense oblidar, un any abans, la més important exposició feta en vida de Nonell (Nonell 2000); el debut d'escultors noucentistes com Enric Casanovas (1882-1948) l'any 1911 i Esteve Monegal (1888-1970) l'any 1914, abans de convertir-se aquest darrer en empresari d'èxit planetari amb la firma de perfums Myrurgia. Les Galeries Laietanes van seguir la tasca de presentar nous talents, mentre el Faiança esdevenia un

⁸ Sobre l'aventura editorial vegeu Mas 2002.

punt de venda comercial de ceràmica i vidre, cristalleria, perfums i tota mena d'objectes de fantasia i de regal. Entre 1916 i 1918, cal consignar algunes exposicions agitadaes pels aires avantgardistes propiciades per Salvat Papasseit (1894-1924), director de la llibreria de les Laietanes. Rafael Barradas (1890-1929), l'introduïdor del futurisme, hi celebrava la primera exposició individual que ell anomenava 'vibracionista'. Hi va exposar, també, Joaquim Torres-Garcia, tres anys abans de marxar cap a Nova York desil·lusionat per la incomprensió del seu projecte artístic; el fauve salmantí Celso Lagar (1891-1966), instal·lat a Blanes; Daniel Guardiola (?), pintor caigut en l'oblit i, aleshores, qualificat de promesa fauve; Lluís Bagaria (1882-1940), amb les seves caricatures, així com les creacions de l'etapa de Ceret de l'escultor Manolo Hugué (1872-1945), aplaudides en els ambients artístics perquè s'ajustaven als ideals clàssics i mediterranis (fig.4). Fonts primàries conservades donen algunes pistes del sistema de treball del marxant Segura

Fig. 4. Manolo Hugué, *Torero*, 1913. MNAC 010219

tot i que hi ha moltes llacunes.⁹ El cert és que en la promoció de l'art modern Segura va comptar amb una xarxa tentacular transversal, Les Arts i els Artistes, que monopolitzava la tendència estètica del moment centrada en un debat estètic del postcubisme i que freqüentava les tertúlies del celler (fig.5). Presidida per Ricard Canals (1873-1931), avalada per Francesc Pujols (1882-1962), i composta per Iu Pascual (1883-1949) (Blade 1967), Marià Pidelasserra (1877-1946), Xavier Nogués, Domènec Carles (1886-1962), Humbert, Francesc Labarta (1883-1963), Feliu Elies (àlies Apa, àlies Joan Sacs), Joan Colom (1879-1964), Enric Casanovas, entre d'altres, a partir

de 1916 aquest col·lectiu va organitzar exposicions a les Galeries Laietanes. Acèrrims francòfils, aquests artistes gaudien d'una gran influència en les esferes oficials, celebraven anualment exposicions i participaven, activament, en les exposicions municipals en seccions especials. Era un *lobby* que liderava els corrents d'opinió, compromès, des d'una òptica actual, amb un cert conservadorisme que comptava amb el beneplàcit de Joaquim Folch i Torres; sense oblidar Lluís Plandiura, que feia de mecenes de bona part dels artistes del grup amb alguns dels quals es retrobaria a la popular penya de l'Hotel Colon.¹⁰ Les Arts i els Artistes, injectaven dinamisme a la vida artística barcelonina, mancada de recursos i de protecció oficial, i absorbirien altres agrupacions com ara l'Agrupació Courbet o l'Associació Els Amic de les Arts que van fer de les Laietanes un *showroom*

⁹ Documentació aplegada a l'*Àlbum* de Manolo Hugué (Ramon/Vallcorba 2005).

¹⁰ Cal recordar que partir dels anys vint s'inaugura a les Galeries Laietanes el concurs convocat per Lluís Plandiura (AHB. Caixa 9, lligall 45, Fons Plandiura).

amb la celebració dels Salons de Tardor que canalitzaven un ventall de propostes creatives de l'art viu amb la finalitat d'integrar-se a les col·leccions del Museu Municipal.

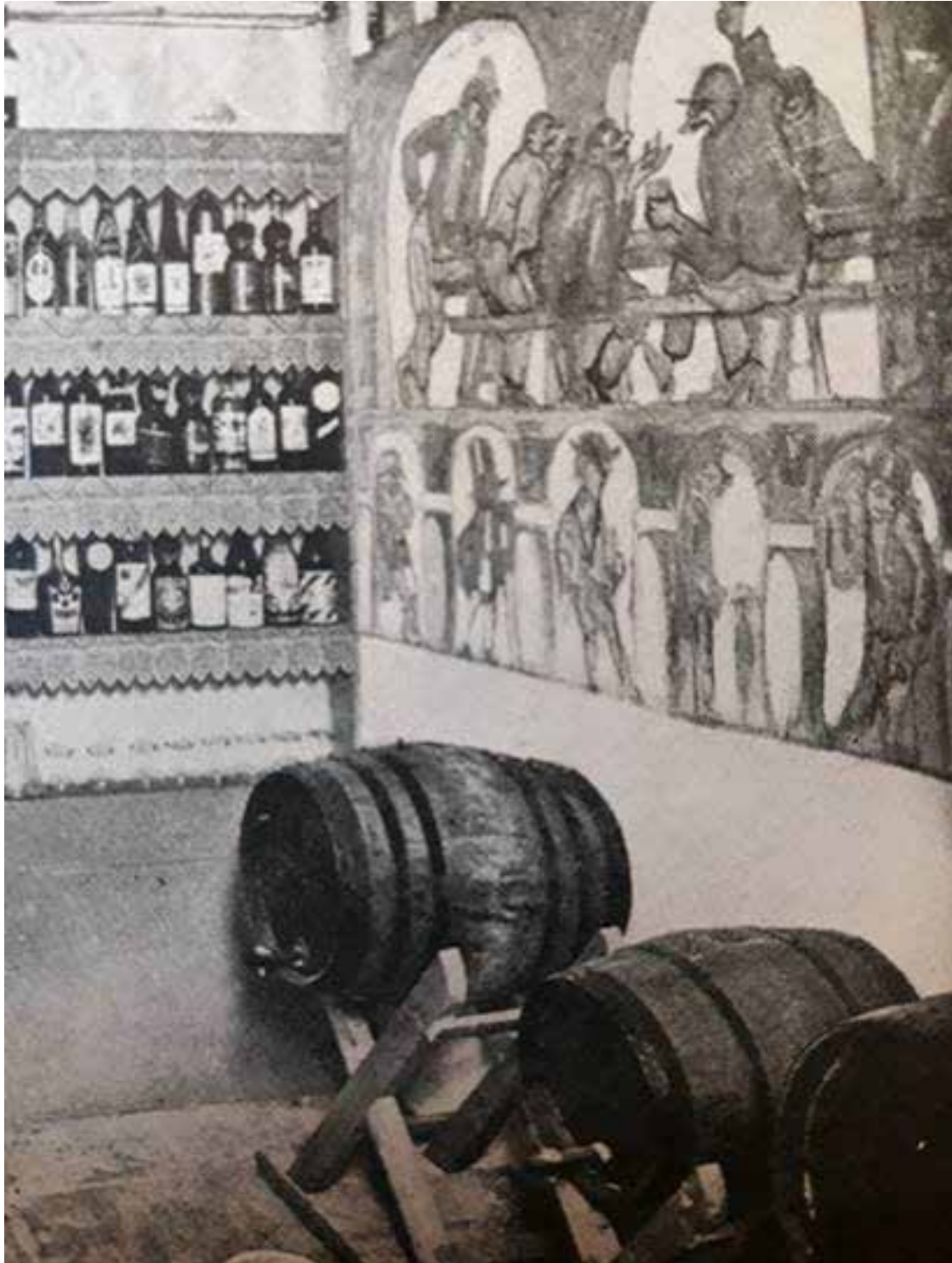

Fig. 5. Celler amb les pintures de Xavier Nogués. Reproduït a la publicació *Vell i Nou*, núm. 61, febrer 1918,p. 79.

Picasso: 1917 / 1949

El 1917 Pablo Picasso (1881-1973) tornava a Barcelona pels Ballets Russos de Diaghilev amb la seva novia, la ballarina Olga Koklova.¹¹ Les Laietanes van ser, com es sabut, un dels espais de trobada de Picasso i els seus amics i coneguts catalans després d'un llarg període d'absència a París. Aleshores amb 37 anys, Picasso ja no era aquell jove que obria la seva primera exposició als Quatre Gats sinó tot un timoner de la pintura universal moderna. També és sabut que després del viatge de Picasso a Itàlia amb Jean Cocteau per tal de preparar *Parade*, havia optat per un retorn al classicisme i a aquest nou viratge creatiu superposava a la seva obra les conquestes del cubisme. I és en aquest nou escenari creatiu, propi del seu "pluralisme estilístic", que Picasso esdevé un referent per als artistes de l'òrbita de les Laietanes. La nova figuració i el "retour à l'ordre" de Picasso és legitimada per aquesta fornada d'artistes que aspiren a liderar l'art català modern i a la seva projecció internacional. L'estiu de 1917 se li ofereix un banquet al celler, conjuntament amb Gustavo de Maeztu (1887-1947) i Francisco Iturrino (1864-1924), aleshores expositors a les Galeries. Un acte efímer registrat en l'Àlbum d'autògrafs d'artistes i intel·lectuals que freqüentaren el celler amb la dedicatòria de Picasso: «Visca Catalunya y els meus amics».¹² *Vell i Nou* reproduïx la fotografia de Picasso i els seus acòlits, que Josep Palau i Fabra (1971) detalla minuciosament: el patró Santiago Segura; els vells amics de Picasso del temps dels Quatre Gats, entre els quals el pintor Rafael Martínez Padilla, aleshores comerciant d'antiguitats; Lluís Plandiura, delerós d'incrementar la seva col·lecció de Picasso que ja havia donat a conèixer en primícia a les Laietanes el 1915; Miquel Utrillo, el cervell d'algunes de les exposicions més importants dels establiments de Segura o el bon amic Àngel F. de Soto. Afegim els joves integrants de Les Arts i els Artistes, alguns dels quals s'han de guanyar el respecte davant Picasso, com ara el càustic Feliu Elias, Xavier Nogués o Manuel Humbert. També hi són Ricard Canals (amic dels temps de residència al Bateau-Lavoir); Alexandre Riera i André Saglio, flamant delegat oficial de l'Exposition d'Art Français de 1917. En aquella ocasió Picasso va tenir l'oportunitat de conèixer joves intel·lectuals com ara Salvat-Papasseit, encarregat de la llibreria de les Galeries Laietanes (Gual 2017). Durant l'edició de l'estiu de 1918, *Vell i Nou* va publicar articles elogiosos de les darreres produccions de Picasso a manera d'homenatge, com ara el retrat classicitzant del marxant André Vollard. Convé recordar que Vollard era en aquells moments a Barcelona, responent a la invitació de les Arts i els Artistes, per pronunciar una conferència sobre Renoir i Cézanne a l'Ateneu

¹¹ És imprescindible la consulta del catàleg *1917: Picasso a Barcelona* que actualitza aquest període barceloní (Gual 2017).

¹² Manuscrit que conté dedicatòries, dibuixos i poesies. MNAC. Secció petits catàlegs. *Galeries Layetanes...*[1917-1938].

amb motiu de l'Exposition d'Art Français, un dels esdeveniments culturals estrella de la Barcelona neutral que acollia prop de 1.500 peces d'art francès. Clausurada aquesta mostra i en honor als artistes francesos, les Galeries Laietanes es van engalanar de festa i van acollir, novament, Picasso i altres figures conspíques de la vida artística i cultural del moment.

Fig. 6. Assistents al banquet ofert per les Galeries Laietanes als pintors Maeztu, Iturrino i Picasso, a les caves de la casa. D'esquerra a dreta, Padilla, Jori, "Apa", Maeztu, Bonay, Utrillo, Picasso, Soto, Nogués, Saglio, Humbert, Iturrino, Plandiura, Riera, Segura, Añés, Aragay, Colomer i Canals. Fotografia reproduïda a la publicació *Vell i Nou*, núm. 47, 15 de juliol de 1917, p. 474.

El cert és que aquestes anades de Picasso a les Laietanes van preparar el camí i caldejant l'ambient per a la seva museïtzació. En aquest sentit, Les Arts i els Artistes van fer una sonada diana en aconseguir que Picasso acceptés la invitació d'exposar amb ells a l'Exposició d'Art de Barcelona de 1919. No van tenir èxit, en canvi, amb Robert i Sonia Delaunay, Matisse, Derain, Maillol i Marie Laurencin.¹³ L'Exposició d'Art reprenia les interrompudes exposicions celebrades al Palau de Belles Arts, on el 1896 un novell Picasso ja havia debutat amb *Primera Comunió* (1896). En aquesta nova edició hi exhibí un total de vuit pintures (juntament amb les creacions de Ricard Canals, Joan Colom, Feliu Elies, Manuel Humbert, Francesc Vayreda, Iu Pascual, Enric Casanovas i Manolo Hugué) encapçalades per l'*Arlequí*, pintura que Picasso va regalar al Museu d'Art de Barcelona

¹³ *Vell i Nou*, n. 61, 15 febrer de 1918, p. 79.

gràcies a la mediació de Ricard Canals i Josep Barbey, vocals de la Junta de Museus. Una obra pintada el 1917, l'esbós de la qual era al llibre d'autògrafs de les Galeries Laietanes esmentat més amunt, que formula la tradició retratista del Cinquecento i sintonitzava amb el cànon clàssic que els seus amics catalans li reclamen. Un Picasso que demostra que es capaç de transitar en la marxa segura del classicisme tot i haver «tantejat amb la perillosa especulació cubista». No és estrany, com fa notar Cowling (2002), que aquesta obra tingui un aire de família amb les obres dels seus homòlegs expositors de 1919 com ara el *Retrat de Maria Llimona* de Joaquim Sunyer, a qui cal afegir les *Noies catalanes* de Josep Togores (1893-1970), feta amb posterioritat, amb unes balustrades al fons com les de l'*Arlequí*, o les teles de Francesc Domingo que Josep Llorens encimbellava al costat de Picasso: «Ambdós posseeixen aquest tremp i riquesa de temperament que s'anomena personalitat».¹⁴

Si l'episodi picassià de les Galeries Laietanes de 1917 és força conegut i documentat, s'ha passat, més de puntetes, davant l'exposició Picasso celebrada entre el desembre i de gener de 1949 en aquesta mateixa galeria. Aleshores Picasso és una figura silenciada pel règim franquista. El cert és que no té la transcendència de l'exposició Picasso a la sala Esteva de Barcelona, organitzada en vigílies de la Guerra Civil per ADLAN, però va preparar el camí del cicle d'exposicions que van presentar els germans Gaspar durant la dècada de 1950, detonants de la creació del Museu Picasso de Barcelona. Segons el díptic publicat hi havia 26 litografies recents (amb uns preus que oscil·laven entre les 2.000 i 4.000 pts), 16 olis, pastells i dibuixos fets entre 1901 i 1904 i, segons feia constar JR. Masoliver a *La Vanguardia*, alguna obra discutible en l'autoria. L'interès d'aquesta exposició rau en el fet que es donaven a conèixer obres procedents de col·leccions privades catalanes (Josep Barbey, Oleguer Junyent, Torelló, etc) en sintonia amb la monografia, publicada dos anys abans, d'Alexandre Cirici *Picasso antes de Picasso*, objecte d'una demolidora crítica per part de Junoy. Aquest darrer, qui havia qualificat Picasso el 1917 de «jueu errant, amb la seva furiosa i sàdica passió (...), aquell que ha begut en totes les copes i ha besat tots els llavis i que té el consol de veure néixer les aurores de l'art abans que els altres», reiterava ara la tesis del Picasso “devorador”: «lo saquea y lo vitriola todo... para que eruditizar citando aquí los nombres y las obras de los artistas que él se ha apropiado?».¹⁵

L'art vell i el mercat de l'art

Santiago Segura va ser el creador de la primera indústria artística del país, plataforma de difusió no només del noucentisme i dels corrents artístics coetanis sinó també dinamitzador

¹⁴ Pàgina artística de *La Veu de Catalunya*, juny de 1919

¹⁵ *Vell i Nou*, n. 46, juliol de 1917, p.454.

del mercat de l'art d'antiguitats que en aquell moment travessava un moment optimista. Les Galeries Laietanes exposaven i venien art antic, fet extensible a d'altres establiments com a fórmula per mantenir les activitats de risc. S'hi feien subhastes de pintura atribuïda als grans mestres de col·leccions que s'anaven disseminant. S'hi venien antiguitats de tota mena (caixes de núvies, llumeneres, morters, ceràmiques, talles gòtiques, vidres antics, escalamàstecs, ferros, joies, bazines o plats petitoris) cobejades tant pels *amateurs* i col·leccionistes com per aquells que anhelaven tenir un capital ben invertit. Objectes, per altra banda, que decoraven habitatges urbans i pairals, fent honor a "l'estil antiquari" que barrejava amb diversa fortuna mobles i atuells d'estils diversos. En són bon exemples la casa de l'aristòcrata Isabel Llorach al carrer Muntaner, la casa estudi-taller de Mariano Andreu al carrer Llúria de Barcelona, l'agencament del Palau Maricel de Miquel Utrillo, la casa dels Par, la mansió californiana de William Randolph Hearst (el popular ciutadà Kane) o la residència de James Deering al Palau Vizcaya de Miami Beach. Els corredors i antiquaris estrangers es beneficiaven d'una certa bonança en la Barcelona neutral on «hi havia un ric botí» i, com recordava *Vell i Nou*, «encara es podia comprar a baix preu».¹⁶

Remarquem altres establiments posats en marxa per Segura (La Vicaria, La Basílica o La Cantonada) o les botigues de Gaspar Homar, J. Valenciano, P. Reig i fill, i Artur Ramon; sense oblidar la producció de marcs com ara La Pinacoteca, Esteve i Cia –filial de les Laietanes- o Renart y Cia, entre d'altres. És un moment d'or per als restauradors (Florenci Veciana, J. Dalmau, J. Cuyàs, Lluch i Oliva) que estan en plena activitat de treball com acrediten els arxius Plandiura, aspecte que mereixeria un estudi més detallat.¹⁷ Es gesten grans col·leccions que es presenten públicament a les Laietanes com la de Lluís Plandiura, Albiñana o Josep Sala. La revista *Vell i Nou* informa de les col·leccions locals (Oleguer Junyent, els germans Juñer-Vidal, Ignaci Abadal, Miquel Utrillo, Leopold Gil, Maurici Vilomara, Pella i Forgas, Domènec Carles, Marian Andreu, Francesc Cambó, Josep Estruch) i de les adquisicions estrella per part de Morgan, Henry Clay Frick o les cèlebres vendes a l'Hôtel Drouot. I, també, de la circulació de falsificacions, especialment les talles de pedra romàniques i gòtiques, que són fetes de nou. Les Galeries Laietanes són, així mateix, un teló de fons de la cotització a l'alça de la pintura vuitcentista catalana i participen del *boom* de Ramon Martí Alsina. Des de les pàgines de *Vell i Nou*, Joan Sacs reivindica aquest període de la història de l'art oblidat. L'*Exposition d'Art Français* de 1917, que exhibeix Courbet i els pintors vuitcentistes francesos, pot haver servit d'incitament. A partir dels anys vint i primers trenta Les Laietanes acullen exposicions de Ramon Martí Alsina (amb obres d'antigues col·leccions de Font i Sangrà i Tomàs Moragas). Lluís

¹⁶ *Vell i Nou*, n. 5, 15 juliol de 1915, p. 11.

¹⁷ AHB. Caixa 9, lligall 45, Fons Plandiura.

Plandiura aprofitarà l'ocasió per adquirir peces vuitcentistes que fins llavors no tenia a la seva col·lecció. Joaquim Folch i Torres, vinculat a les Galeries Laietanes com a redactor de la primera etapa de la revista *Vell i Nou* i, a partir de 1920, director general del Museu d'Art de Barcelona, serà el principal responsable de la mitificació del "Courbet català" i en publicarà la primera monografia seriosa (1920). Folch i Torres va gestant el projecte de crear un museu nacional d'art català que discorre, de manera paral·lela, a la col·lecció privada que va atresorant Lluís Plandiura, ocasionant un conflicte d'interessos. Altres pintors com ara Fortuny,¹⁸ Simó Gómez o Viladrich, són reivindicats, així mateix, a través d'exposicions a les Galeries Laietanes.

Darreres dècades

Durant els anys vint i trenta emergeix la figura del promotor i marxant Joan Merli, qui posa en marxa un espai de difusió i comerç artístic, que anomenà *Organització Merli*. Va promoure, amb un contracte d'exclusivitat, nous valors post noucentistes com ara Joan Rebull, Miquel Villà, Grau-Sala, Bosch-Roger entre els col·leccionistes barcelonins amb una fórmula de venda d'obra per subscripció i, també, una activa plataforma editorial.¹⁹ Les Laietanes promocionen l'art local i, també, l'obra d'artistes estrangers aleshores residents a Tossa, Eivissa o Barcelona com a conseqüència dels fluxos migratoris: Ari Walter Kampf, Oswald Petersen, Bruno Beyed, Regener Hampe, Lovis Corinth i Kurt Leyde, sense oblidar l'exposició de l'escultor croat Ivan Maestrovic el 1929. Hi ha una important activitat expositiva eslava (Gouseff, Eugènia de Loutchinski). Tot i que l'èxit de la temporada li correspon a Olga Sacharoff, qui hi va fer la seva primera retrospectiva d'envergadura, com recorden les cròniques de Rafel Benet, qui la qualifica d'encisadora primitivista.²⁰ Les Laietanes exposen els pinzells femenins, titllats d'escolars, d'Anna de Tudela (?) i Elvira Malagarriga (1886 - ?), i criden l'atenció els curiosos experiments dactilogràfics de Montserrat Alberich (1912-1973), objecte d'admiració, anys més tard, de la revista americana *Life*. No oblidem que, anys abans, hi havien debutat com a dibuixant la popular dansarina "dels peus descalços," Tórtola Valencia, Maria Lluïsa Güell o Carme Cortés.

Durant la Guerra Civil es va mantenir l'activitat expositiva, habitualment, sota la consigna d'organismes polítics i sindicals: des de propostes de joves antifeixistes, de la CNT i

¹⁸ Les Arts i els Artistes tenen un paper clau en la reivindicació de Fortuny i impulsen que se li dediqui una sala especial amb motiu de l'exposició oficial d'art al Palau de Belles Arts i, poc després, el Museu de Barcelona adquireix obra.

¹⁹ *La Mà trencada* (1924-1925), *Quatre Coses* (1925) o *Les Arts catalanes* (1928-1929) etc.

²⁰ *La Veu de Catalunya*, 17 de novembre de 1934.

Fig.7. Portada del catàleg de la Primera Exposició Grup R (1948). MNAC. Secció petits catàlegs.

UGT fins al bàndol contrari com és el cas de l'exposició dedicada al pintor del moviment nacional Bertuchi (Sala 1998). No cal insistir en el fet que la immediata postguerra és temps de repressió i migradesa i la cultura catalana, com afirma Jaume Vidal, s'ha d'organitzar en la clandestinitat. Però amb el rerefons de la Segona Guerra Mundial hi ha, també, un fenomen de reactivació de l'economia i de retruc, del mercat artístic barceloní, que s'ha anomenat 'l'art de l'estraperlo'. Les Galeries Laietanes (d'ara en endavant Layetanas, com havia succeït en temps de la dictadura de Primo de Rivera, moments en què la llengua catalana és proscriu) continua sent un guèiser d'on brollen espurnes avantguardistes. El context artístic ha estat relatat pels seus actors principals

(Rafael Santos Torroella, Gaya Nuño, Alexandre Cirici, Antoni Tàpies, Oriol Bohigas, Joan Teixidor, Josep M. de Sucre, Néstor Lujan, Joan Josep Tharrats); sense oblidar la cada vegada més nombrosa aportació historiogràfica que il·lumina aquest període. Les Galeries Laietanes continuen sent un *showroom* o plataforma d'activitats i, entre 1948 i 1957, acullen els Salons d'Octubre, també del Club Cobalto 49 i, en successives ocasions, els arquitectes i dissenyadors del Grup R, extrem aquest darrer que ja ha estat objecte d'estudi i exposicions. En definitiva, són un trampolí de noves promocions com ara Oriol Bohigas (1925), M. Cuixart (1925-2007), J. Guinovart (1927-2007), J. Ponç (1928-1984), A. Ràfols-Casamada (1923-2009), J. J Tharrats (1918-2001) o A. Tàpies (1923-2012), entre d'altres. I, sobretot, es redescobreixen artistes d'altres generacions a partir de les mostres dedicades a Torres-Garcia, Benjamin Palencia (1899-1980), Josep Clarà (1978-1958) i l'esmentat Picasso (fig.7).

Pel que fa a Joan Miró, com és sabut, havia presentat la seva primera exposició individual a les galeries Dalmau el 1918. Si aleshores el cervell de l'operació va ser el visionari marxant Dalmau, en aquesta ocasió el propietari de les Laietanes, Cebrià Pagès, únicament es va limitar a cedir el local per acollir l'*exposició-homenatge Joan Miró*, patrocinada per Ed. Cobalto 49, curada per Rafel Santos Torroella i que va suscitar la primera valuosa monografia de J. E Cirlot, d'aquest pintor viu, incomprès i menystingut²¹ a la seva terra

²¹ Per ampliar aquesta qüestió consulteu Minguet 2000.

nadiua mentre que a França i als Estats Units era considerat un dels artistes més fascinants del segle XX. Aquesta mostra, que aplegava més d'una cinquantena d'obres incloent pintures, dibuixos i ceràmiques (fonamentalment dels seus amics "adlanians" Joan Prats, J. Gomis, J.V Foix, entre d'altres), va ser una revelació per alguns artistes de Dau al Set (no tots!)²² com ara Joan Brossa: «ARA sentim el triomf de Miró, de cap a cap, esclata triomfant (...) ple de domini, com també constatem ja definit, inesborrable, el seu eixamplament dels camins artístics.» (Brossa 1949). La mostra va tenir un eco limitat i va suscitar una certa polèmica -«los frenópatas tienen la palabra», escrivia un espectador indignat- que Joan Teixidor, editor de *Destino*, va fer callar en el seu lúcid article «En la cruïlla de Miró», on reforçava la tesis de l'actitud evasiva d'un pintor que viu intensament i al límit el drama de la pintura contemporània. Una exposició, d'altra banda, que va ser un ham per Pierre Matisse, marxant de Miró a Nova York des dels anys trenta, que va adquirir algunes obres de col·leccions privades que van migrar fora de Catalunya. I un precedent de la completa antològica presentada pels estaments oficials a l'Antic Hospital de la Santa Creu de Barcelona el 1968 que preparen el camí per la creació de la Fundació Joan Miró.

No voldríem cloure, sense fer una menció especial a l'aleshores director de l'Institut Amatller, Josep Gudiol, qui va formar part de la societat de les Galeries Laietanes a partir de 1945.²³ També s'hi va vincular l'historiador d'art hispànic Juan Antonio Gaya Nuño, com a director artístic amb la missió d'organitzar exposicions d'art modern. Com a soci del Club 49, Gudiol va promoure, entre moltes altres iniciatives, la primera exposició monogràfica d'Antoni Tàpies (1950), de la qual tenim informació de primera mà a través de les memòries que va publicar l'artista (2003). Gudiol, aleshores postergat pel règim franquista i un dels primers col·leccionistes de Tàpies, va ajudar el jove pintor a introduir-se als Estats Units. Les obres presentades, d'estil preciosista, a mig camí del realisme màgic, la nova objectivitat alemanya i un cert surrealisme, sense negligir el detallisme de la pintura medieval que Gudiol tant apreciava, caracteritzaren bona part de la seva primerenca producció donada a conèixer en aquests locals.

Afegim que Leopoldo Pomés va debutar a l'exposició del Club 49 com a fotògraf, tot i que: «Gudiol no tenia clar que aquell material fotogràfic tingués interès en ser exposat fins que J. Cirlot va fer-li canviar d'opinió».²⁴ La sensibilitat de Pomés connectava amb

²² A propòsit de l'exposició Miró, Prats explicava que tant Arnau Puig com en Joan Ponç deien que Miró era una mena de retrassat mental i no els interessava el que feia (Borrás 2011).

²³ L'Arxiu Amatller és dipositari de la documentació que permet resseguir aquest episodi (IAAH. Fons Galeries Laietanes).

²⁴ Entrevista a Leopoldo Pomés (Guillamon 2015).

els artistes del Dau al Set; amb visions oníriques i personatges misteriosos amb un llenguatge fotogràfic trencador. I, recordar, finalment que de totes les exposicions que van tenir lloc en aquells anys, la més popular i exitosa fou la mostra *Cristo en la Cruz*, un Grunewald modernitzat, del pintor Benito Prieto Coussent (1907-2001) que va generar molta expectació i cues de visitants el 1949.

Les Layetanes es van distingir en tot moment per la seva versatilitat i ser baula de velles i noves generacions que la guerra havia truncat. Va programar activitats eclèctiques que incloïen els salons de jazz, la presentació de pintura gòtica espanyola, la venda de “mobles la fàbrica”, l'exposició del jove art local militant, compromès amb la modernitat, i l'exhibició d'artistes que formaren part d'una daurada mediocritat.

El 1958 les galeries tancaven les seves portes (un any abans van tenir com a director artístic B. Xifré Morros, també vinculat a Argos) a conseqüència d'una operació immobiliària.

FONTS DOCUMENTALS

Arxiu Històric de Barcelona -Ardiaca- (AHB)

AHB. Caixa 9, lligall 45, Fons Plandiura. *Catàleg de l'exposició de pintura del concurs Plandiura: 1922-1923*, Barcelona, Galeries Laietanes, 1923.

Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC)

MNAC 42404-CJT. Fons FP22 Xavier Nogués. Decoració mural de les Galeries Laietanes.

MNAC. Fotografies Francesc Serra. [Àlbums de fotografies d'obres executades per Xavier Nogués]. [S.L:s.n, 192-], Biblioteca Joaquim Folch i Torres.

MNAC. Secció petits catàlegs. *Galeries Layetanes, Barcelona: entre les fulles n'hi ha fruit* [Manuscrit] [Barcelona: Galeries Laietanes, 1917-1938], Biblioteca Joaquim Folch i Torres.

Galeries Dalmau. Fons documental.

Institut Amatller d'Art Hispànic (IAAH)

IAAH. Fons Arxiu fotogràfic Mas

IAAH. Fons Galeries Laietanes (Josep Gudiol)

FONTS BIBLIOGRÀFIQUES

Brossa, Joan (1949), «Joan Miró i els ventalls», *Dau al Set*, maig.

Folch i Torres, Joaquim (1920), *El pintor Martí Alsina*, Barcelona, Publicació de la Junta Municipal d'Exposicions.

Jori, R, “Les pintures murals”, *Vell i Nou*, Barcelona, n. 34, octubre 1916, p. 216-221.

La Veu de Catalunya, juny de 1919.

La Veu de Catalunya, 17 de novembre de 1934.

Salvat-Papasseit (1918), *Un enemic del poble*, Barcelona, octubre 1918.

Les Galeries Laietanes (1915-1958). Fragments per una trajectòria

Mariàngels Fondevila

Vell i Nou, n. 5, 15 juliol de 1915, p. 11

«Les caves: decoracions d'en Nogués», *Vell i Nou*, Barcelona, núm. 39, 15/12/1916, p. 312-314.

Vell i Nou, n. 46, 1 de juliol de 1917, p.454 i 467.

Vell i Nou, n. 61, 15 febrer de 1918, p. 79.

BIBLIOGRAFIA

Blade Desumvila, A. (1967), *Francesc Pujols per ell mateix*, Barcelona.

Borrás, M. Ll. (2001), *Tres Joans: Joan Brossa, Joan Miró i Joan Prats a Joan Brossa o la revolta poètica* (edició Manuel Guerrero), 2001

Castanyer i Angelet, Xavier (2012), *Josep Aragay artista i tèoric del noucentisme*, Abadia de Montserrat.

Cowling (2002), *Picasso: style and meaning*, London, Phaidon, cop.

Fontbona, Francesc (2002) *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya fins a l'any 1938*, compilació a cura de Antònia Montmany, Teresa Coso, Cristina López i direcció Francesc Fontbona, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2002.

Gual, Malen (2017), *1917: Picasso a Barcelona* (cat.exp.), Barcelona, Fundació Museu Picasso.

Guillamon, Julià (20015), *Leopoldo Pomés. Flash Back* (cat.exp.), Barcelona, La Pedrera.

Isidre Nonell 1872-1911 (cat.exp.), Barcelona, Museu d'Art Modern (MNAC) i Madrid, Fundación Cultural Mapfre Vida, 2000.

Joaquim Sunyer: la construcció d'una mirada (cat.exp.), Madrid, Fundación Cultural Mapfre Vida i Barcelona, Museu Nacional d'Art de Catalunya, 1999.

Mas Peinado, Ricard (2002), *Les revistes entre les dues guerres. 1912-1934, Paris Barcelona 1888-1937*, Paris, Réunion des musées nationaux.

Mendoza, Cristina (1984), *Xavier Nogués: Pintures murals procedents del Celler de les Galeries Laietanes*, Barcelona, Museu d'Art Modern, març - abril 1984.

Miralles, Francesc ; Fontbona, Francesc (1985), *Historia de l'art català. Del Modernisme al Noucentisme 1888-1917*, Barcelona, Ed. 62.

Minguet Batllori (2000), *Joan Miró: l'artista i el seu entorn cultural, 1918-1983*, Barcelona.

Palau i Fabre, Josep (1971), *Picasso i els seus amics catalans*, Barcelona, Aedos.

Ramon, Artur i Vallcorba, Jaume (2005), *Àlbum Manolo Hugué*, Barcelona, Diputació de Barcelona.

Renart, Joaquim (1995), *Diari 1918-1961*, Barcelona, Curial Proa.

Sala, Lluïsa (1998), «Notes sobre l'activitat artística a Barcelona durant la Guerra Civil», *Revista de Catalunya*, n. 128, abril 1998.

Tàpies, Antoni (2003), *Antoni Tàpies, Memoria Personal. Fragmentos para una autobiografia*, Barcelona, Seix Barral.

Vidal, C. (2000), «Xavier Nogués i els vidres esmaltats al foc», *Quaderns. Rafel Benet*, Barcelona, Fundació Rafel Benet, juny de 2000, p. 6-12.

Vidal, Cecilia (2011), *Xavier Nogués (1873-1941)*, Barcelona, Àmbit editorial.

Vidal Oliveras, Jaume (1999), *Santiago Segura (1879-1918). Una història de promoció cultural*. Museu d'Art de Sabadell.

Vidal Oliveras, Jaume (2013), *Galerisme a Barcelona (1877-2012), descobrir, defensar, difondre l'art*, Barcelona.